

หลัก

กัลยาณมิตรธรรมกับการพัฒนาความฉลาดทางสังคม
ในสถานศึกษาพระมหาเมื่องมนต์ ศรีปิตตา^{1*}

รับบทความ: 25 ธันวาคม 2566 แก้ไขบทความ: 24 กุมภาพันธ์ 2567 ตอบรับบทความ: 26 กุมภาพันธ์ 2567

บทคัดย่อ

คุณลักษณะแห่งพระพุทธศาสนาที่สามารถที่จะบูรณาการและประยุกต์ใช้ตามบริบทของเป้าหมาย โดยมีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจนคือ “มุ่งประโยชน์สุขเพื่อมวลชน” บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอหลักกัลยาณมิตรกับการพัฒนาความฉลาดทางสังคมในสถานศึกษา ผลการศึกษาพบว่าคุณสมบัติหรือคุณค่าที่เป็นส่วนสำคัญของกัลยาณมิตรธรรมหรือคุณลักษณะของมิตรที่ดีจะมุ่งเน้นไปที่บทบาทของมิตรประเภทครูหรือพี่เลี้ยง ประกอบด้วย (1) ปิโย คือ ความน่ารัก ที่สบายใจ และสนิท (2) ครุ คือ ความน่าเคารพ ที่ทำให้เกิดความรู้สึกรอบอุ้มใจ (3) ภาวนีโย คือ ความน่าเจริญใจ ที่เกิดจากความรู้และภูมิปัญญา (4) วตธา จ คือ การเป็นที่ปรึกษาที่ดี ที่รู้จักพูดให้ได้ผล (5) วจนกขโม คือ การฟังอย่างอดทน พร้อมรับฟังคำปรึกษา (6) คมกิริยจ กล่าวคือ การแถลงเรื่องเล่าได้ และ (7) โน จฏฐาเน นิโยชเย คือ การไม่ชักนำในทางเสื่อมเสีย หลักธรรมดังกล่าวมีผลต่อการเชื่อมโยงการศึกษา การเรียนรู้ และการพัฒนาองค์กรให้มีความเจริญมั่นคงและไม่ไปสู่ทางที่เสื่อมเสียไปทางอื่นๆ โดยเฉพาะในสถานการณ์ปัจจุบันซึ่งมีปัจจัยภายนอกกระทบอยู่ตลอดเวลา โดยรวมแล้วกัลยาณมิตรธรรมมีบทบาทสำคัญในการสร้างสรรค์สังคมที่มีความสุขและเจริญรุ่งเรือง ด้านความฉลาดทางสังคมมี 3 ส่วน คือ (1) ความเข้าใจผู้อื่น (2) ความเข้าใจทางสังคม และ (3) พฤติกรรมทางสังคม การกระทำหรือทัศนคติที่แสดงออกมาจากปัจเจกบุคคลในต่าง ๆ ในบริบทของสังคมหรือกลุ่มที่ตนเองเป็นส่วนหนึ่ง พฤติกรรมทางสังคมเกี่ยวข้องกับวิธีการที่บุคคลแสดงออกทางสังคม การปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น และการปรับตัวตนตามบทบาททางสังคมหรือกฎเกณฑ์ที่กำหนดโดยสังคมนั้น ๆ

คำสำคัญ: หลักพุทธธรรม กัลยาณมิตร ความฉลาดทางสังคม

¹ นักศึกษาปริญญาเอก คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

* อีเมล: mon0890992925@gmail.com

Seven Principles of Kalanamitta-Dhamma with the development of social intelligence in educational institutions

Phramaha Muangmon Sripatta^{1*}

Abstract

The characteristics of Buddhism can be integrated and applied according to the target context with a clear aim: “Focus on benefits and happiness for the masses”. The purpose of this article is to present the principles of social intelligence development in educational institutions. The study found that the qualities or values that are an important part of the friendship or characteristics of good friends focus on the role of a teacher or mentor friend, consisting of (1) Piyo is cuteness that is comfortable and close, (2) Caru is respect that causes warmth of heart, (3) Bhavaniyo is pleasure that comes from knowledge and wisdom, (4) Vatta ca is a good mentor who knows how to speak effectively, (5) Vacanakkhamo is to listen patiently and ready to listen to counsel, (6) Gambhiranca Katha Katta is a deep statement, and (7) No Catthane Niyojaye is not to be induced in a derogatory way. Such principles have the effect of linking education, learning, and organizational development to be stable and not go the other way around, especially in the current situation where external factors are constantly affected. Overall, the Principles of Kalanamitta-Dhamma play an important role in creating a happy and prosperous society. There are 3 parts of social intelligence: (1) understanding others, (2) understanding society, and (3) social behavior, which is actions or attitudes expressed by individuals in different places. In the context of a society or group to which they belong, social behavior relates to the way in which individuals express themselves socially, interacting with others and adjusting their identity according to social roles or rules established by that particular society.

Keywords: Principles of Buddhism, Kalanamitta Dharma, Social Intelligence

¹ Ph.D. student of Faculty of Education, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Wang Noi District, Phra Nakhon Sri Ayutthaya, Thailand

* Email: mon0890992925@gmail.com

บทนำ

ปัจจุบันสังคมไทยและสังคมโลกได้ก้าวสู่การเป็นยุคของการเปลี่ยนแปลง มีสภาพผันผวนเป็นอย่างมาก ผู้นำของสังคม หน่วยงาน และผู้เกี่ยวข้องจะต้องตระหนักถึงความสำคัญและวางแผนอย่างชัดเจน(ธงชัย สมบูรณ์, 2564) การเตรียมความพร้อมด้านทรัพยากรมนุษย์จะต้องเน้นที่แนวคิดและกรอบคิดที่สำคัญต่อการปรับตัวและเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วและหลากหลายครอบคลุมมิติต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลง รวมถึงแนวคิดเชิงการพัฒนาตนเองและการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม เช่น แรงบันดาลใจต่อการดำเนินชีวิต (Passion) การวางเป้าหมายในการทำงาน ทักษะคิด และ E.Q. ทักษะการแก้ปัญหา (PROBLEM SOLVING SKILLS) และคุณลักษณะต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อสังคมยุคใหม่ ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ ประการแรก Hard Skill คือ ทักษะด้านความรู้และเทคนิค เป็นทักษะความสามารถด้านอาชีพ หรือความชำนาญ ในการทำงานนั้นๆ เป็นสิ่งที่ต้องมีและต้องใช้ เช่น ทักษะพื้นฐานทางด้านไอที Microsoft word และ PowerPoint ทักษะทางด้านภาษา หรือทักษะในแง่ของการดูแลและวิเคราะห์ข้อมูล ประการที่สอง Soft Skill หรือทักษะด้านสังคม ได้แก่ เรื่องของทักษะการสื่อสาร การพูดคุยกับคน การทำงานเป็นทีม การแก้ไขปัญหาต่างๆ รวมถึง ทักษะในการต่อรองเจรจา และประการที่สาม Meta Skill เป็นทักษะที่ในยุคนี้ที่แต่ละคนควรมีและพัฒนาขึ้น กล่าวคือ ความสามารถในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากเป็นยุคของการเปลี่ยนแปลง เพราะฉะนั้นต้องรู้จักและเข้าใจตัวเอง วิเคราะห์ให้ได้ว่าจุดแข็ง-จุดอ่อน ของตัวเองคืออะไร แล้วต้องหาอะไรมาเสริม (Prapasorn Chalamram, 2565) ความสำคัญข้างต้นเป็นการสะท้อนถึงความสำคัญของการเตรียมความพร้อมและการพัฒนาทักษะที่สามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมและการทำงานในยุคปัจจุบันที่เต็มไปด้วยความหลากหลายและความผันผวน

บริบทของสถานศึกษาการมุ่งเป้าหมายถึงสุขภาวะ (Well-being) และความสุข (Happiness) ของสมาชิกในองค์กรถือว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญมากต่อการบริหารองค์กรในเชิงการจัดการทรัพยากรมนุษย์ ที่จะส่งผลต่อในระดับบุคคล ที่จะทำให้เกิดแรงจูงใจในการทำงานที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นมีผลต่อองค์กรที่จะทำให้สถานศึกษามีบรรยากาศแห่งความสุข ทั้งผู้บริหารครูผู้สอน และนักเรียน ร่วมมือร่วมใจกันในการทำงานอย่างเต็มความสามารถ ส่งผลดำเนินการที่ดียิ่งขึ้น มีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล สร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้กับองค์กร และที่สำคัญที่สุดก็คือผลผลิตของสถานศึกษา คือ ผู้เรียนที่จะได้รับการเรียนการสอนกับครูที่ทำงานอย่างมีความสุข มีความตั้งใจในการทำงาน จัดกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างเต็มความสามารถอันเกิดจากแรงจูงใจในการทำงาน การสร้างวัฒนธรรมแห่งความสุขในสถานศึกษาอาจจะต้องใช้เวลาในการปรับเปลี่ยนทัศนคติที่สะสมกันมายาวนาน ต้องอาศัยความอดทนมุ่งมั่น ต่อการแก้ปัญหาและใช้ความพยายามในการสร้างความสุขให้เกิดขึ้นในสถานศึกษา (อริคุณ สีนธนาปัญญา, 2557) นอกจากนี้แล้ว การก้าวเข้าสู่สังคมโลกในศตวรรษที่ 21 ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้ส่งผลให้วิถีการดำเนินชีวิตเปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างมาก การสื่อสาร ด้านเทคโนโลยีต่าง ๆ มีการเชื่อมโยงจากทั่วทุกมุมโลก ข้อมูลและข่าวสารต่าง ๆ มีความสลับซับซ้อน จึงทำให้วิถีชีวิตและการทำงานแตกต่างจากศตวรรษที่ผ่านมา (สมหญิง สายธนู, 2560)

เพื่อให้สอดคล้องกับการทำงานเชิงยุทธศาสตร์องค์กร การดูแลรักษาและพัฒนาระบบคนให้ดีและมีคุณภาพ ย่อมช่วยสร้างการเจริญเติบโตและความได้เปรียบทางการแข่งขันให้กับองค์กรได้ดีกว่าการปล่อยปละละเลยไม่ดูแลระบบคนให้ดี (พัชรา วาณิชชวิน, 2560)

ภายใต้สถานการณ์ปัจจุบันของการทำงานในองค์กร “ความเครียด” นับว่าเป็นปัญหาที่สำคัญในยุคปัจจุบันที่มีผลกระทบไม่เฉพาะทางจิตใจเท่านั้น แต่ยังส่งผลต่อสุขภาพร่างกาย การศึกษาพบว่าความเครียดสามารถเป็นสาเหตุของการเจ็บป่วยในร้อยละ 50-75 ของกรณีที่ผู้คนต้องพบหมอ โดยความเครียดถูกพิจารณาเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการเสี่ยงต่อโรคต่าง ๆ และทำให้ผู้คนมีความจำเป็นต้องพบหมอเพื่อการรักษาหรือการดูแลสุขภาพของตนเอง (พระไพศาล วิสาโล, 2559) ปัจจัยที่ส่งผลต่อความเครียดกับการทำงานส่วนมากเกิดจากการปฏิสัมพันธ์ที่ไม่เป็นมิตร เกิดความขัดแย้งในองค์กรทั้งการขัดแย้งด้านผลประโยชน์ (Conflict to interest) เป็นลักษณะของผลประโยชน์ขัดกัน เช่น ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งต้องการแก้ปัญหาด้วยวิธีการใดวิธีการหนึ่ง แต่วิธีการนั้นก็จะทำให้อีกฝ่ายเสียประโยชน์บางอย่างไป (สมิทธิ บุญชุตินา และชนาภา หนูนา, 2560) เป็นธรรมชาติขององค์กรซึ่งต้องมีความขัดแย้ง อย่างไรก็ตามความขัดแย้งหากมีการบริหารจัดการที่ดีจะสามารถพัฒนาเป็นพลังเชิงบวกให้เกิดขึ้นกับองค์กรได้ การพัฒนาความฉลาดทางสังคม (Social Intelligence) ให้เกิดขึ้นกับสมาชิกในองค์กรจะเป็นแนวทางหนึ่งในการพัฒนาวัฒนธรรมองค์กรให้เกิดการเรียนรู้และเป็นองค์กรแห่งสุขภาวะที่ดีได้เนื่องจากการพัฒนาความฉลาดทางอารมณ์เป็นการพัฒนาความสามารถของบุคคลที่จะอยู่ร่วมกันกับบุคคลอื่นในสังคม มีการรับรู้ เข้าใจ และตระหนักถึงความต้องการของสังคม มองโลกในแง่ดี (positive thinking) (เพชรยุพา บุรณ์สิริจรูญรัฐ, 2558) กล่าวได้ว่า ความฉลาดทางอารมณ์เป็นทักษะที่มีความสำคัญมากในการดำเนินชีวิตในยุคการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากมีการพัฒนาทางเทคโนโลยีและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็ว ความสามารถในการเข้าใจและจัดการกับผู้คนและสถานการณ์ทางสังคมที่เปลี่ยนไปมีผลต่อความสำเร็จและความเป็นอยู่ของบุคคลในวงการต่าง ๆ ซึ่งแนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อ “ชีวิตที่สุขเกษมดีงาม ธรรมชาติที่รื่นรมย์ และสังคมที่สันติสุข” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2552) เริ่มต้นตั้งแต่การพัฒนาระดับปัจเจกบุคคล หรือตนเองให้มีความเป็นอิสระ จิตเอื้อเฟื้อ และสร้างสรรค์สังคมให้เกิดความสุขผ่านกระบวนการศึกษา คือการบ่มเพาะและฝึกฝนตนเอง พัฒนาศักยภาพตนไม่ให้เป็นทาสของการเปลี่ยนแปลง แต่เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือให้เป็นอิสระอยู่เหนือการถูกกระทบกระเทือนจากความเปลี่ยนแปลง และกลับนำความรู้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงนั้นมาขึ้นนำจัดสรรความเปลี่ยนแปลงให้เป็นไปในทิศทางที่เป็นผลดีแก่ตนได้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2551)

บทความนี้เป็นการนำเสนอการกัลยาณมิตรธรรม 7 กับการพัฒนาความฉลาดทางสังคมในสถานศึกษา ซึ่งผู้นิพนธ์ได้เลือกเป็นหลักธรรมในการอธิบายเชื่อมโยงถึงแนวคิดการพัฒนาความฉลาดทางสังคม เริ่มต้นด้วยการนำเสนอทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง การสังเคราะห์เชิงเนื้อหา และนำเสนอเชิงพรรณนาตามลำดับ

หลักกัลยาณมิตรธรรม 7: การเชื่อมประสานการศึกษาและการพัฒนาองค์กร

พระพุทธศาสนาได้ชื่อว่าเป็นคลังแห่งความรู้ เป็นศาสนาแห่งการศึกษา มุ่งพัฒนาคุณภาพ สมรรถภาพ และสุขภาพทางจิตอย่างเชื่อมประสานและเป็นปัจจัยหนุนเสริมกันและกัน โดยมีองค์ประกอบที่เป็นหัวใจทางการศึกษาสำคัญคือ ประการแรก “ศีล” เป็นเหมือนการจัดปรับพื้นที่และบริเวณแวดล้อมให้สะอาดหมดจด เรียบร้อย ราบรื่น แน่นหนา มั่นคง มีสภาพที่พร้อมจะทำงานได้คล่องสะดวก ประการที่สอง “สมาธิ” เป็นเหมือนการเตรียมตัวของผู้ทำงานให้มีเรี่ยวแรงกำลังความถนัดชัดเจนที่พร้อมจะลงมือทำงาน และประการที่สาม “ปัญญา” เป็นเหมือนอุปกรณ์ที่จะใช้ทำงานนั้น ๆ ให้สำเร็จ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2559) คุณลักษณะแห่งพระพุทธศาสนามีหลากหลายมิติ สามารถที่จะบูรณาการและประยุกต์ใช้ตามบริบทของเป้าหมาย เช่น ความเป็นสายกลาง เป็นหลักธรรมที่เน้นปัญญาการปฏิบัติ เป็นศาสนาแห่งการศึกษา เป็นต้น แต่เป้าหมายสูงสุดทางพระพุทธศาสนามีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจนคือ “มุ่งประโยชน์สุขเพื่อมวลชน” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต, 2558) จากพระราชาธิบายเริ่มตั้งแต่ทรงประกาศพระพุทธศาสนาจนถึงได้เสด็จดับขันธปรินิพพานได้สะท้อนให้เห็นถึงพุทธจริยาที่สำคัญ 3 ประการ คือ ด้านการบำเพ็ญประโยชน์แก่โลก (โลกัตถะจริยา) ด้านการบำเพ็ญประโยชน์แก่พระญาติ (ญาติัตถะจริยา) และการบำเพ็ญประโยชน์โดยฐานะเป็นพระพุทธเจ้า (พุทธัตถะจริยา) (พระธรรมปิฎก, 2546) นอกจากนี้แล้ว พุทธกิจที่ได้ทรงปฏิบัติประจำวัน 5 ประการ คือ (1) ปุพฺพณฺเห ปิณฺทปาทณฺจ เวลาเช้าเสด็จบิณฑบาต (2) สายณฺเห ธมฺมเทศนํ เวลาเย็นทรงแสดงธรรม (3) ปโทเส ภิกฺขุโอรฺวาทํ เวลาค่ำประทานโอวาทแก่เหล่าภิกษุ (4) อทฺธมฺรตฺเต เทวปญฺหนํ เที่ยงคืนทรงตอบปัญหาเทวดา และ (5) ปจฺจุสฺเสว คเต กาเล ภพฺพาภพฺเพ วิโลกนํ จวนสว่าง ทรงตรวพิจารณาสังคหะที่สามารถและที่ยังไม่สามารถบรรลุธรรมอันควรจะเสด็จไปโปรดหรือไม่ (สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, 2546) ความสำคัญดังกล่าวได้เป็นแบบอย่างการเป็นกัลยาณมิตรที่ดีของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และได้เป็นแบบการบริหารจัดการองค์กรของสงฆ์มาจนถึงปัจจุบัน

กัลยาณมิตรธรรม (qualities of a good friend) หมายถึง องค์คุณของกัลยาณมิตร คุณสมบัติของมิตรดีหรือมิตรแท้ คือท่านที่คบหรือเข้าหาแล้วจะเป็นเหตุให้เกิดความดีงามและความเจริญ ในที่นี้มุ่งเอามิตรประเภทครูหรือพี่เลี้ยงเป็นสำคัญ มี 7 ประการ (พระธรรมปิฎก, 2546) ดังนี้

1. ปิโย (lovable; endearing) หมายถึง ความน่ารัก ในฐานะเป็นที่สบายใจและสนิทสนม ชวนให้อยากเข้าไปปรึกษา ได้ถาม

2. ครุ (estimable; respectable; venerable) หมายถึง ความน่าเคารพ ในฐานะประพฤติดีสมควรแก่ฐานะ ให้ความรู้สึกรับรองใจ เป็นที่พึ่งใจ และปลอดภัย

3. ภาวนีโย (adorable; cultured; emulable) หมายถึง ความน่าเจริญใจ หรือน่ายกย่อง ในฐานะทรงคุณคือความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง ทั้งเป็นผู้ฝึกอบรมและปรับปรุงตนอยู่เสมอ ควรเอาอย่าง ทำให้ระลึกและเอ่ยอ้างด้วยซาบซึ้งภูมิใจ

4. วตฺตา จ (being a counsellor) หมายถึง การรู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไรอย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี

5. วจนฺทโม (being a patient listener) หมายถึง อดทนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษาซักถามคำแนะนำวิพากษ์วิจารณ์ อดทน ฟังได้ไม่เบื่อ ไม่ฉุนเฉียว

6. คมภิรณฺจ กถิ กตฺตา (able to deliver deep discourses or to treat profound subjects) ข หมายถึง การแถลงเรื่องล้าลึกได้ สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากซับซ้อน ให้เข้าใจ และให้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป

7. โน จญฺฐาเน นิโยชเย (never exhorting groundlessly; not leading or spurring on to a useless end) หมายถึง ไม่ชักนำในอูฐาน คือ ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล หรือชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย

ดังกล่าวข้างต้นนั้น คุณสมบัติหรือคุณค่าที่เป็นส่วนสำคัญของกัลยาณมิตรธรรมหรือคุณลักษณะของมิตรที่ดีจะมุ่งเน้นไปที่บทบาทของมิตรประเภทครูหรือพี่เลี้ยง เช่น ความน่ารัก (ปิโย) ที่สบายใจและสนิท ความน่าเคารพ (ครุ) ที่ทำให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ ความน่าเจริญใจ (ภาวนีโย) ที่เกิดจากความรู้อะเอียดรอบคอบ การเป็นที่ปรึกษาที่ดี (วตฺตา จ) ที่รู้จักพูดให้ได้ผล การฟังอย่างอดทน (วจนฺทโม) ที่พร้อมรับฟังคำปรึกษา การแถลงเรื่องล้าลึกได้ (คมภิรณฺจ กถิ กตฺตา) และการไม่ชักนำในทางเสื่อมเสีย (โน จญฺฐาเน นิโยชเย) ซึ่งมีผลต่อการเชื่อมโยงการศึกษา การเรียนรู้ และการพัฒนาองค์กรให้มีความเจริญมั่นคงและไม่ไปสู่ทางที่เสื่อมเสียไปทางอื่นๆ โดยเฉพาะในสถานการณ์ปัจจุบันซึ่งมีปัจจัยภายนอกกระทบอยู่ตลอดเวลา โดยรวมแล้วกัลยาณมิตรธรรมมีบทบาทสำคัญในการสร้างสรรค์สังคมที่มีความสุขและเจริญรุ่งเรือง

การพัฒนาความฉลาดทางสังคมในสถานศึกษา

การพัฒนาความฉลาดทางสังคมมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในสังคมปัจจุบันและสามารถนำมาปรับใช้ได้หลายด้านของชีวิต เนื่องจากมีผลกระทบที่สำคัญต่อการเจริญเติบโตและความสำเร็จของบุคคลและสังคมโดยรวม พื้นฐานของแนวคิดความฉลาดทางสังคมเป็นสติปัญญาด้านหนึ่งของมนุษย์ (Goleman, D., 2006) ความฉลาดทางสังคมเป็นความสามารถด้านพุทธิปัญญาหรือความสามารถทางสมองซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการกระตุ้นให้เกิดกิจกรรมปฏิสัมพันธ์เชิงสังคม และส่งเสริมให้บรรลุเป้าหมายของกิจกรรมหรืองาน เป็นทักษะที่จำเป็นในการวางบทบาทตนเองในสังคม (Ford, M. E., & Tisak, M. S., 1983) องค์ประกอบหลักของความฉลาดทางสังคม 3 ส่วนหลักๆ ประกอบด้วย องค์ประกอบที่ 1 ความเข้าใจผู้อื่น (Interpersonal understanding) การเข้าใจและรับรู้ถึงความรู้สึก ความคิดเห็น และประสบการณ์ของคนอื่น ๆ อย่างตรงไปตรงมา เพื่อสามารถควบคุมการติดต่อและปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ องค์ประกอบที่ 2 ความเข้าใจทางสังคม (Social understanding) ความสามารถในการเข้าใจและรับรู้ถึงกระบวนการและปรากฏการณ์ทางสังคม รวมถึงความรู้เกี่ยวกับกฎเกณฑ์ทางสังคม บทบาททางสังคม ความสัมพันธ์ทางสังคม และวัฒนธรรมที่กำลังเกิดขึ้นในสังคมต่าง ๆ และองค์ประกอบที่ 3 พฤติกรรมทางสังคม (Social behavior) การกระทำหรือทัศนคติ

ที่แสดงออกมาจากปัจเจกบุคคลในที่ต่าง ๆ ในบริบทของสังคมหรือกลุ่มที่ตนเองเป็นส่วนหนึ่ง พฤติกรรมทางสังคมเกี่ยวข้องกับวิธีการที่บุคคลแสดงออกทางสังคม การปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น และการปรับตัวตนตามบทบาททางสังคมหรือกฎเกณฑ์ที่กำหนดโดยสังคมนั้น ๆ (Marlowe, 1986) (Goleman, 2006) (Boyatzis, 2011) การพัฒนาความฉลาดทางสังคมเป็นการสร้างความเข้าใจต่อผู้อื่นเป็นสิ่งสำคัญ ต้องอาศัยการเข้าใจทางสังคมซึ่งทำให้บุคคลสามารถแสดงพฤติกรรมทางปัญญาที่สะท้อนในพฤติกรรมทางสังคมได้ ปัจจัยสำคัญที่เกี่ยวข้อง (1) การเชื่อมโยงระหว่างกันและกัน (Intersubjectivity/Interpersonal Intersubjectivity) หมายถึงการรับรู้อารมณ์ ความรู้สึก ความคิด และนัยยะที่ปรากฏในการสื่อสารระหว่างบุคคล โดยการเปิดเผยอารมณ์และความจริงอย่างจริงจัง นี้ช่วยให้สามารถเข้าใจผู้อื่นได้อย่างลึกซึ้ง และ (2) ความรู้ทางสังคม (Social Knowledge) หมายถึงองค์ความรู้ทั้งหมดที่สังคมสะสมไว้ กล่าวคือ ความรู้เกี่ยวกับความเป็นจริงของสังคมโลกทางวัฒนธรรม รหัสทางสังคม และบริบททางสังคม ทั้งนี้ได้จากปฏิสัมพันธ์กับบุคคลในสังคม ความรู้ทางสังคมเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการเข้าใจเหตุการณ์ในชีวิตประจำวัน (สุทธิพร แท่นทอง, 2565)

สถานศึกษาเป็นหน่วยงานทางการศึกษาระดับปฏิบัติการที่สำคัญที่สุด มีสิทธิหน้าที่หรืออำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบ และขอบเขตวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งที่กำหนดไว้ในกฎหมาย คือ เป็นส่วนราชการที่มีสภาพเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย ว่าด้วยระเบียบบริหารราชการ กระทรวงศึกษาธิการสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ คุณธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้เช่นเดียวกับสถานศึกษาไม่เป็นนิติบุคคล ส่วนอำนาจหน้าที่ที่เพิ่มขึ้นในฐานะนิติบุคคลกำหนดไว้ในมาตรา 59 แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ที่กำหนดให้สถานศึกษาของรัฐที่เป็นนิติบุคคลมีอำนาจในการปกครองดูแลบำรุงรักษา ใช้และจัดหาผลประโยชน์จากทรัพย์สินของสถานศึกษาที่เป็นราชพัสดุตามกฎหมายว่าด้วยที่ราชพัสดุ และที่เป็นทรัพย์สินอื่น รวมทั้งจัดหารายได้จากการบริหารสถานศึกษา และเก็บค่าธรรมเนียมสถานศึกษาที่ไม่ขัดหรือแย้งกับนโยบาย วัตถุประสงค์และภารกิจของสถานศึกษา ดังนั้นผลของการจัดการศึกษาจะเป็น เช่นใดนั้นจึงขึ้นอยู่กับการบริหารงานของสถานศึกษา

ความสำคัญของการบริหารสถานศึกษาไว้ว่า การบริหารสถานศึกษามีความสำคัญในฐานะที่เป็นกระบวนการที่เป็นภารกิจหน้าที่หลักของผู้บริหารที่จะต้องกำหนดแบบแผน และเทคนิคต่าง ๆ โดยนำทั้งศาสตร์และศิลป์ที่มีประสิทธิภาพเหมาะสมกับองค์การมาใช้ เพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ร่วมกันดำเนินการเพื่ออำนวยความสะดวกให้ผู้เรียนได้รับการศึกษาที่ถูกต้อง และมีคุณภาพจากสถานศึกษาบรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ของสถานศึกษานั้น ๆ ซึ่งเป็นการพัฒนาการศึกษาของคนในชาติ (สัมมา ธรณิธัม, 2560 : 94) กระบวนการบริหารการศึกษาเป็นงานในหน้าที่ของผู้บริหาร(Managerial Function) ประกอบไปด้วย 4 ขั้นตอน ดังนี้ 1. การวางแผน (Planning) ประกอบด้วย การกำหนดเป้าหมาย และวัตถุประสงค์ขององค์การและการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย 2. การจัดองค์การ (Organizing) เป็นแผนงานจะดำเนินการไปได้ด้วยดีก็ด้วยการจัดองค์การที่ดี ซึ่งประกอบด้วย การนำปัจจัยทางการบริหาร เช่น คน เงิน วัสดุ อุปกรณ์ และวิธีการบริหารที่ทำ

ให้เกิดสัมฤทธิ์ผล การจัดองค์การจึงหมายถึง การนำเอาทรัพยากรการบริหารทุกประเภทมาบูรณาการเพื่อดำเนินการ 3. การจูงใจ (Motivating) คือ การจูงใจที่จะช่วยให้พนักงานทำงานอย่างมีประสิทธิภาพการจูงใจในที่นี้หมายถึง การอำนวยความสะดวก (Directing) การติดต่อสื่อสาร (Communicating) และการเป็นผู้นำในการดำเนินการ (Leading) และ 4. การควบคุมงาน (Controlling) เป็นการติดตามและประเมินผลเพื่อเปรียบเทียบผลการปฏิบัติงานกับแผนที่ได้กำหนดไว้ว่ามีความเบี่ยงเบนไปจากความคาดหวังมากน้อยเพียงใด (Koontz and Odonell, 2001 : 297) ความฉลาดทางสังคมมีความสำคัญในการบริหารการศึกษาโดยทำให้เกิดการเชื่อมโยงและมีวินัยทางการเรียนรู้ที่ดี ช่วยสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่มีประสิทธิภาพระหว่างครู-นักเรียนและผู้บริหาร-บุคลากรทางการศึกษา ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมพัฒนาทักษะการสื่อสารและการทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพในทุกระดับของระบบการศึกษา

การบูรณาการหลักกัลยาณมิตร 7 สู่การพัฒนาความฉลาดทางสังคมในสถานศึกษา

บริบทการศึกษาที่เป็นองค์กรในการศึกษา จุดมุ่งหมายสำคัญคือการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นกับกลุ่มเป้าหมายคือผู้เรียน การพัฒนาทีมและพัฒนาสัมพันธภาพของสมาชิกและสร้างการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นจึงเป็นสิ่งสำคัญ เนื่องจากการเรียนรู้ขององค์กรจะเป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมหรือมุมมองการทำให้เกิดประโยชน์ ซึ่งลักษณะดังกล่าวจะเป็นการสร้างนวัตกรรมขององค์กรไปด้วย และนำไปสู่การสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมสู่การสร้างสิ่งใหม่ให้เกิดขึ้น และเป็นประโยชน์ต่อองค์กร (Hurley and Hult, 1998) นอกจากนี้แล้วการพัฒนาการเรียนรู้ขององค์กรกล่าวคือสถานศึกษา ผู้บริหารจะต้องให้ความสำคัญกับคำมั่นสัญญาในการเรียนรู้ (Sinkula et., 1994) ซึ่งมุ่งเน้นการเรียนรู้ประกอบด้วยปัจจัย 4 ประการ คือ การมีคำมั่นสัญญาในการเรียนรู้ (Commitment to Learning) การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (Share Vision) การยอมรับสิ่งใหม่ (Open-Mindedness) และการแลกเปลี่ยนความรู้ภายในองค์กร (Intraorganizational Knowledge Sharing) ในการจัดการมุ่งเน้นการเรียนรู้ (Calanton et al., 2002) พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการศึกษาและให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพตนเอง ปัจจัยสำคัญของความสำเร็จของการศึกษาคือ “กัลยาณมิตร” หรือ “ปรโตโฆสะ” คือแรงกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก เช่น การสั่งสอน แนะนำ การถ่ายทอด เป็นต้น และ “โยนิโสมนสิการ” หรือการทำในใจโดยแยบคาย เป็นกระบวนการคิดถูกวิธี ความรู้จักคิด คิดเป็น หรือคิดอย่างมีระเบียบ เป็น “บุพภาคของการศึกษา” หรือ “บุพนิมิตแห่งมัชฌิมาปฏิปทา” เป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิบัติธรรม หรือเป็นขั้นแรกเริ่มในระบบการศึกษาตามหลักพระพุทธศาสนา และเป็นธรรมที่ต้องพัฒนาให้บริสุทธิ์ ชัดเจน เป็นอิสระมากขึ้นตามลำดับ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต), (2559) บนพื้นฐานของการบูรณาการหลักกัลยาณมิตรสู่การพัฒนา “ความฉลาดทางสังคม” และการบริหารงานในสถานศึกษา มีดังนี้

1. ปิโย (ความน่ารัก) การสร้างวัฒนธรรมที่เต็มไปด้วยความรักและการเข้าใจร่วมกันในทีมงานของสถานศึกษาจะเป็นพื้นฐานที่ดีในการสร้างสัมพันธ์ทางสังคมขององค์กรทั้งด้านการสร้างบรรยากาศที่เชิงบวก การกระตุ้นความฉลาดทางสังคมของสมาชิกในองค์กรให้มีพลังเชิงสร้างสรรค์ในการทำงาน การพัฒนาทีม รวมถึงมิติอื่น ๆ การบริหารสถานศึกษาที่สามารถสร้างวัฒนธรรมนี้จะเป็นแนวปฏิบัติที่ดีในการส่งเสริมการเข้าใจและความสัมพันธ์ทางสังคมในทีมงาน และในขณะเดียวกันยังต้องมีการสนับสนุนสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมความฉลาดทางสังคมของทุกคน ทั้งนี้จะเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารการเรียนรู้และการทำงานในสถานศึกษาอย่างครบวงจร

2. ครุ (ความน่าเคารพ) การส่งเสริมวัฒนธรรมที่เคารพและรับฟังกันอย่างสูงจะส่งเสริมการเข้าใจและความเข้าใจทางสังคมในทีมงาน ความเคารพจะทำให้การทำงานร่วมกันเป็นไปอย่างราบรื่นและมีประสิทธิภาพในด้านการพัฒนาความฉลาดทางสังคม การเคารพและรับฟังกันสูงจะส่งเสริมการเข้าใจและความเข้าใจทางสังคมในทีมงาน นอกจากนี้แล้วการทำงานร่วมกันในบรรยากาศที่เคารพและสนับสนุนจะกระตุ้นความตระหนักในการเข้าใจและปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น ทำให้สร้างศักยภาพทางสังคมที่แบ่งปันได้ ส่วนการบริหารสถานศึกษา การส่งเสริมวัฒนธรรมที่เคารพและรับฟังในสถานศึกษาจะมีผลต่อการบริหารองค์กร ผู้บริหารที่เคารพและสนับสนุนการรับฟังจะสร้างบรรยากาศที่เติบโตขึ้นในการแบ่งปันและการสร้างสรรค์ นอกจากนี้แล้ว การทำงานร่วมกันในทีมที่เคารพและเข้าใจกันจะช่วยลดความขัดแย้งและเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหาร กล่าวได้ว่า ความเคารพและการรับฟังในทีมงานมีความสำคัญที่สูงในการพัฒนาความฉลาดทางสังคมและการบริหารสถานศึกษาให้มีประสิทธิภาพ การสนับสนุนทั้งสองด้านนี้จะสร้างสภาพแวดล้อมที่เติบโตขึ้นในการทำงานและการเรียนรู้

3. ภาวนีโย (ความน่าเจริญใจ) โดยความหมายคือ “การพัฒนาตนเอง” เพื่อให้ก้าวทันต่อการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ การวางเป้าหมาย และสนับสนุนความเป็นทีมในองค์กร การสร้างวิสัยทัศน์ร่วมให้ทุกฝ่ายได้มองเห็นจะเป็นการสร้างโอกาสให้สมาชิกได้รับแรงบันดาลใจในการพัฒนาตนเองและสร้าง การเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง เป็นการส่งเสริมความสนใจและความฉลาดทางสังคมในการแบ่งปันและการเรียนรู้ การสร้างโอกาสให้ทุกคนได้รับความเจริญใจจากงานที่ทำและการเรียนรู้ที่ต่อเนื่องจะส่งเสริมความสนใจและความฉลาดทางสังคม นอกจากนี้ ด้านการบริหารการศึกษา การสร้างโอกาสที่เป็นประโยชน์และแรงบันดาลใจในการเรียนรู้ในสถานศึกษาจะต้องเป็นส่วนหนึ่งของกลไกการบริหารการศึกษา นโยบายและกิจกรรมที่สนับสนุนการพัฒนาทักษะทางสังคมและความเจริญใจในการเรียนรู้จะช่วยสร้างทักษะที่เชื่อมโยงกับความฉลาดทางสังคม และทำให้การบริหารการศึกษามีผลสัมฤทธิ์ที่ดี

4. วตฺตา จ (การเป็นที่ปรึกษา) นักบริหารที่สามารถเป็นที่ปรึกษาที่ดีในการช่วยเสริมสร้างความเข้าใจและความสัมพันธ์ทางสังคมในทีมงาน การให้คำปรึกษาที่สอดคล้องกับความต้องการและความเป็นไปได้ของบุคลากรจะส่งผลให้การทำงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ การวางบทบาทการเป็นที่ปรึกษาที่เหมาะสมช่วยให้นักบริหารสามารถให้คำปรึกษาที่เข้ากับความต้องการและความเป็นไปได้ของบุคลากรได้ การให้คำปรึกษาที่

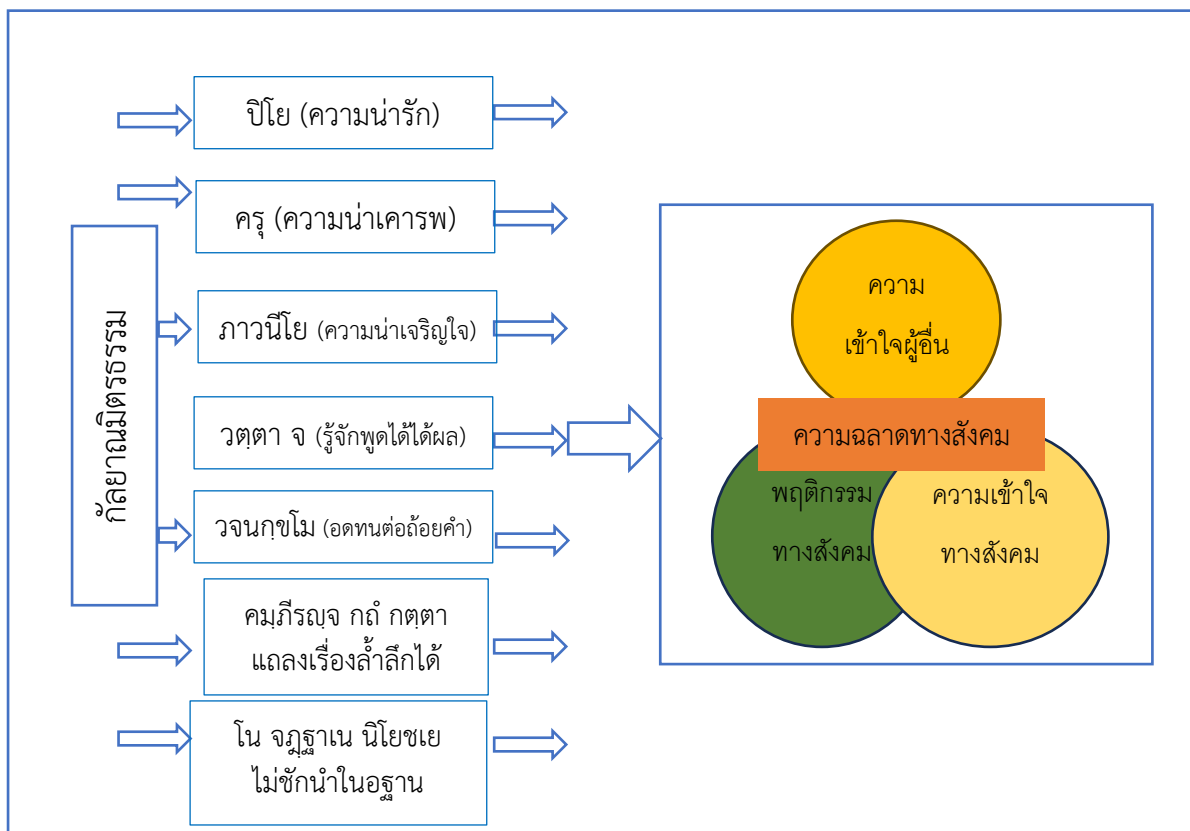
สอดคล้องจะปัจจัยหนุนเสริมเพิ่มประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหา สนับสนุนการพัฒนาทักษะทางสังคม และเสริมสร้างความเข้าใจในทีมได้

5. วณกขโม (อดทนต่อถ้อยคำ) บนพื้นฐานของยุคข้อมูลข่าวสาร ข้อมูลที่จริง เท็จ เป็นประโยชน์ และไม่เป็นประโยชน์มีจำนวนมาก ความสามารถในการอดทนและคัดกรองข้อมูลจะเป็นปัจจัยสำคัญให้องค์กรรับรู้ การสื่อสารที่ถูกต้องได้ ข้อมูลหรือสารสนเทศที่ได้จะเป็นข้อมูลที่มีคุณค่าจะส่งเสริมความคิดวิเคราะห์และความเข้าใจทางสังคมในทีมงาน การสื่อสารประเด็นที่มีคุณภาพจะส่งผลให้ทุกคนสามารถมีความรู้สึกถึงความสำคัญและมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ในสถานการณ์ที่ซับซ้อน และเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ความสามารถในการสื่อสาร การจับประเด็น รวมถึงการวิเคราะห์สถานการณ์ต่าง ๆ ให้ได้อย่างแม่นยำ และพร้อมที่จะสื่อสารเพื่อให้สมาชิกในองค์กรได้รับรู้และปรับตัวให้เท่าทันต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ จะเป็นปัจจัยหนุนเสริมให้องค์กรมีความยืดหยุ่น และขับเคลื่อนไปได้อย่างราบรื่น

6. คมภิรณจ กถ กตดา (การแถลงเรื่องล้าลึกได้) การส่งเสริมการแถลงเรื่องที่มีความลึกซึ้งและเชี่ยวชาญจะส่งผลให้ทีมงานมีความรู้ความสามารถที่สูง ความฉลาดทางสังคมของทีมงานจะถูกกระตุ้นขึ้นจากการแบ่งปันความรู้ที่ลึกซึ้ง

7. โน จภูฐานเน นิโยชเย (ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล) การบริหารที่ไม่เสนอแนะในเรื่องที่ไม่มีความสำคัญหรือไม่เหมาะสมจะส่งเสริมความเข้าใจและความสัมพันธ์ทางสังคมที่สมดุลและมีการตัดสินใจที่มีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ด้านการบริหารองค์กรยังรวมถึงความสามารถในการนำพาองค์กรเพื่อไม่ให้เกิดความเสี่ยง ผู้บริหารจะต้องไม่แนะนำในเรื่องที่ไม่มีความสำคัญหรือไม่เหมาะสมช่วยลดความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นจากการตัดสินใจที่ไม่เหมาะสมหรือไม่สำคัญ นักบริหารที่มีการบริหารความเสี่ยงที่ดีจะระบุและป้องกันความเสี่ยงที่อาจเกิดจากการไม่เสนอแนะในเรื่องที่ไม่เหมาะสม นักบริหารจะต้องมีการจัดการความเสี่ยงในทางที่เหมาะสม

ดังกล่าวมาแล้วนั้น การบูรณาการหลักกัลยาณมิตร 7 เป็นฐานรากที่สร้างความเข้าใจและการสร้างปฏิสัมพันธ์เชิงสังคมที่มีคุณธรรมและการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ในทีมงานของสถานศึกษา ร่วมกับความฉลาดทางสังคมที่เน้นการเข้าใจและปฏิสัมพันธ์ทางสังคม และการบริหารสถานศึกษาที่มุ่งเน้นการสร้างวัฒนธรรมที่เต็มไปด้วยความรักและเข้าใจร่วมกันในทีมงาน เป็นการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ที่มุ่งสู่การเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ มีความสำคัญในการสร้างบรรยากาศที่เชิงบวกและกระตุ้นความฉลาดทางสังคมของทุกคนในองค์กร การศึกษา ทั้งนี้เพื่อให้การทำงานร่วมกันเป็นไปอย่างราบรื่นและมีประสิทธิภาพทั้งในมิติการเรียนรู้และการบริหารทางองค์กรสามารถสรุปได้ดังแผนภาพที่ 1 ดังนี้

การปฏิสัมพันธ์เชิงสังคมและการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์

ภาพที่ 1 การเชื่อมโยงหลักกัลยาณมิตรธรรมกับความฉลาดทางสังคม

สรุป และข้อเสนอแนะ

สถานการณ์ปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงได้ส่งผลต่อบริบทของสถานศึกษาเป็นอย่างยิ่ง ผู้บริหารและผู้เกี่ยวข้องควรตระหนักถึงเป้าหมายสุขภาวะ (Well-being) และความสุข (Happiness) ของสมาชิกในองค์กร และหากมีการประยุกต์แนวทางดังกล่าวมาใช้ในการบริหารจัดการจะมีผลทั้งต่อในระดับบุคคล ที่จะทำให้เกิดแรงจูงใจในการทำงานที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และมีผลต่อองค์กรที่จะทำให้สถานศึกษามีบรรยากาศแห่งความสุข ทั้งผู้บริหารครูผู้สอน และนักเรียน ร่วมมือร่วมใจกันในการทำงานอย่างเต็มความสามารถ บทความนี้ได้นำเสนอคุณสมบัติของกัลยาณมิตรธรรม ที่กล่าวถึงคือปิโย (ความน่ารัก) ครุ (ความน่าเคารพ) ภาวนีโย (ความน่าเจริญใจ) วตฺตา จ (การเป็นที่ปรึกษา) วจนกฺขโม (การฟังอย่างตั้งใจ) คมภีรญจ กถํ กตฺตา การแถลง

เรื่องล้าลึกได้ และ โน จงฐาเน นิโยชเย (ไม่ชักนำในอฐาน) โดยเชื่อมโยงกับแนวคิดส่วนความฉลาดทางสังคม ซึ่งเป็นแนวคิดเกี่ยวข้องกับความสามารถด้านพุทธิปัญญาและ การกระตุ้นให้เกิดกิจกรรมปฏิสัมพันธ์เชิงสังคม ประกอบด้วย ความเข้าใจผู้อื่น ความเข้าใจทางสังคม และพฤติกรรมทางสังคม ซึ่งเน้นการรับรู้และเข้าใจความรู้สึกและประสบการณ์ของผู้อื่น การเข้าใจกระบวนการและปรากฏการณ์ทางสังคม และพฤติกรรมที่แสดงออกมาในสังคมต่าง ๆ โดยเน้นความสามารถในการปฏิสัมพันธ์และการปรับตัวตามบทบาทและกฎเกณฑ์ทางสังคม ความเข้าใจและสามารถบูรณาการทั้ง 2 แนวคิดดังกล่าวจะเป็นแนวทางหนึ่งในการบริหารจัดการองค์กรในยุคการเปลี่ยนแปลงได้

ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

หลักพุทธธรรมมีความหลากหลาย ควรมีการประยุกต์ใช้ให้เข้ากับศาสตร์ใหม่ๆ ทั้งนี้เพื่อให้สามารถนำมาปรับใช้กับสถานการณ์ปัจจุบันได้

บรรณานุกรม

ธงชัย สมบูรณ์. (2564). ยุคผันผวน: ภาพฉายเชิงอนาคต. มติชนออนไลน์.

https://www.matichon.co.th/news-monitor/news_2953613

เพชรยุพา บุณย์สิริจรัสรัฐ. (2558). หลักการพัฒนาความฉลาดทางสังคม. เฌ.เดียมอ.

พระไพศาล วิสาโล. (2559). เป็นมิตรกับความเครียด โดย พระไพศาล วิสาโล. มติชนออนไลน์.

https://www.matichon.co.th/columnists/news_256516

พระธรรมปิฎก. (2546). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (พิมพ์ครั้งที่ 11). มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2551). ศิลปศาสตร์แนวพุทธ (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.

_____. (2552). สยามสามไตร. บริษัทพิมพ์สวย.

_____. (2558). ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา. เจริญดีมั่นคงการพิมพ์.

พัชรา วาณิชวสิน. (2560). การพัฒนาภาวะผู้นำ: จากทฤษฎีสู่แนวปฏิบัติที่ดีและกรณีศึกษา. ปัญญาชน.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2559). พุทธธรรม ฉบับเดิม (พิมพ์ครั้งที่ 31). โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา.

สมหญิง สายธนู.(2560). คู่มือครูอาชีพ (ฉบับย่อ) ในศตวรรษที่ 21. มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์.

สมิทธิ์ บุญชุติมา และชนาภา หนูนา. (2560). การสื่อสารในภาวะวิกฤติ. บริษัท 21 เซ็นจูรี่ จำกัด.

สัมมา รณิธย์. (2556). หลักทฤษฎีและปฏิบัติการบริหารการศึกษา (พิมพ์ครั้งที่ 4). พิมพ์ดีจำกัด.

- สุทธิพร แทนทอง. (2565). ความฉลาดทางสังคม: คุณลักษณะสำคัญของนักศึกษาฝึกประสบการณ์วิชาชีพครู. *วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์*, 16(3), 270-284.
- อริคุณ สิ้นธนาปัญญา. (2557). “การบริหารความสุขในสถานศึกษา Happiness Management in School”. *สุทธิปริทัศน์*, 28(88), 23-2.6.
- Calantone, Roger J., Cavusgil, S. Tamer, & Zhao, Yushan. 2002. Learning Orientation, Firm Innovation Capability, and Firm Performance. *Industrial Marketing Management*, 31(6), 515-524.
- DuFour, R. and Eaker, R. (1998). *Professional learning communities at work: Best practice for enhancing student achievement*. Blooming.
- Ford, M. E., & Tisak, M. S. (1983). A further search for social intelligence. *Journal of Educational Psychology*, 75(2), 196-206.
- Goleman, D. (2006). *Social intelligence: The new science of human relationships*. Bantam books.
- Hord, S. M. (2004). *Learning together, leading together: Changing schools through professional learning communities*. Teachers College Press.
- Hurley, R.F. & Hult, G.T. 1998. The Comparative Advantage Theory of Competition. *Journal of Marketing*, (62), 42-54.
- Koontz and Odonnell. (2001). *Essentials of Management*. Mcgraw - Hill.
- Marlowe, H. A. (1986). Social intelligence: Evidence for multidimensionality and construct independence. *Journal of Educational Psychology*, 78(1), 52-58.
- Prapasorn C. (2565). ทักษะที่องค์กรต้องการในโลกยุคใหม่ เตรียมตัวอย่างไรให้ทำงาน ปี 2565. ไทยรัฐออนไลน์. <https://www.thairath.co.th/news/local/2362061>
- Sergiovanni, T.J. (1994). *Building Community in Schools*. Josey-Bass Press.
- Sinkula, James M. (1994). *Enhancing Knowledge development in Marketing*. American Marketing Association.